

EMME VOI MITÄÄN TOTUUTTA VASTAAN

Luterilaisena monien uskonnäkemyksen keskellä

Tämän viikon ovat lahjoittaneet:

LUTHERAN HERITAGE FOUNDATION

36380 Garfield Road Suite 3
Clinton Township, MI 48035
USA

www.lhfmissions.org

SUOMEN LUTHER-SÄÄTIÖ

PL 127
00101 Helsinki

www.luthersaatio.com

Kannen kuva: Osa 1500-luvun lasimaalauksesta Nürnbergistä.

Piirroksat: Maria Pietilä

LUTERILAISENA MONIEN USKONNÄKEMYSTEN KESKELLÄ

1. Johdanto

Tämä artikkeli syntyi haasteesta, johon luterilainen lähetystyöntekijä joutuu kentällä vastaamaan. Luterilaiseksi itseään nimittävän lähetin tunnustus ja siihen liittyvä kirkollinen identiteetti ovat nimittäin hänen työkentällään usein tyystin tuntemattomia. Kansankirkollisesta itsestäänselvyydestä tulee asia, joka täytyy perustella.

Maailman pienentyminen ja monimuotoistuminen ei kuitenkaan säästä myöskään suomalaisia kristittyjä tunnustukselliselta ongelmalta. Vaikka Suomessa luterilaisuus on ollut vuosisatoja lähes valtionuskonnon asemassa, jo vanha pietismi toi kansanhurskauteen vaikutteita sekä roomalaiskatolisen kirkon että reformoidun kristikunnan perinteestä, aina sen spiritualistista laitaa myöten. Yli sadan vuoden ajan ennen kaikkea erilaisten länsieurooppalaisten ja amerikkalaisten protestanttisten kirkkokuntien ja hengellisten liikkeiden vaikutus on uskonnonvapauden lisääntymisen ja yhteiskunnan avautumisen myötä paitsi jättänyt jälkensä nykyiseen moniulotteiseen suomalaiseen kansankirkollisuuteen, myös pirstonut sitä palasiksi. Uusin ekumeeninen kehitys yhdessä kaupungeissa syntyvien pienten, tunnustuksellisesti määrittelemättömien seurakuntien kanssa pakottaa myös Suomessa asuvan tavallisen luterilaisen vastuunkantajan, seurakunnan tai hengellisen liikkeen työntekijän vastaamaan kysymykseen, mitä tarkoittaa olla "luterilainen" postmodernin maailman uskonnollisen moninaisuuden keskellä.

Jotta voisimme tähän kysymykseen vastata, meidän on tehtävä se ensin itsellemme. Olemmeko luterilaisia ainoastaan sen tähden, että satuimme syntymään maahan, jossa tämä uskonnollisuuden muoto on yhtä tavallinen kuin roomalaiskatolisuus Italiassa tai anglikaanisuus Englannissa, jopa vielä tavallisempi? Tiedämmekö oikeastaan, mitä luterilaisuus on silloinkaan, kun tunnustaudumme tietoisesti siihen? Mikä estää meitä siirtymästä kokonaan toiseen protestanttiseen kirkkokuntaan asuessamme ulkomailla ympäristössä, jossa olemme ainoat luterilaiset? Miksi vastustimme Suomen evankelis-luterilaisen kirkon allekirjoitusta Yhteiseen julistukseen vanhurskauttamisopista ja suhtauduimme kriittisesti Porvoon julistukseen?

Tämä artikkeli ei yritä vastata kaikkiin näihin kysymyksiin. Tarkoitukseni on ainoastaan valaista sitä tilannetta, jossa olemme, ja ikään kuin keskuksesta käsin tarkkaillen antaa tunnustuksellisen ongelman kanssa kamppaileville viitteitä, mistä vastauksia kannattaa etsiä. Toiveeni on myös, että artikkelini herättäisi keskustelua siellä, missä oma usko ja tunnustus otetaan todesta ja halutaan osana kristikuntaa olla Kristuksen evankeliumin palveluksessa.

2. Keitä me olemme?

Käsite 'luterilainen' on monimerkityksinen. Tarkastelukulmasta riippuu, mitä sillä tarkoitetaan. Kuitenkin jos sitä katsellaan *keskuksesta* käsin, erilaisista kuvista muodostuu yhtenäinen kokonaisuus. Niinpä käsite 'luterilainen' sulkee tässä artikkelissa sisäänsä sekä *yksittäiset luterilaiset kristityt*, erilaiset *paikallisseurakunnat*, ovat ne sitten osa suurta *kansankirkkoa*, pieni *tunnustuksellinen ryhmittymä* tai *kou-rallinen työntekijöitä*, että *koko luterilaisen kirkon* osana moninaista kristikuntaa. Nämä kaikki kolme aspektia kuuluvat keskuksesta käsin tarkasteltaessa siinä määrin tiiviisti yhteen, että ne on syytä nivoa myös osaksi pohdintaamme omasta paikastamme maailman ja kristikunnan monimuotoisuuden keskellä.

Sitä ennen on kuitenkin selvitettävä, keitä "me" olemme, me, jotka pohdimme omaa identiteettiämme. Mikä pitää meitä itseämme ihmisinä ja ryhmänä koossa? Mikä yhdistää meitä toisiimme?

Ensimmäinen mieleen tuleva yhdistävä tekijä on tietysti *usko*. Tämä vastaus on kuitenkin liian helppo ollakseen erittelemättä totta. Ilman tarkempaa määrittelyä pelkkä *usko* sellaisenaan, ihmissielun liikkeenä, tiettyjen asioiden tuntemisena, niiden hyväksymisenä ja niihin suostumisena tai niihin liittyvän tahdon ratkaisuna ei ole sittenkään se yhdistävä ja erottava tekijä, jonka varaan voisimme rakentaa oman ja ryhmämme identiteetin. Ei se tee meistä luterilaisia, eikä edes kristittyjä.

Tietysti 'usko' on ryhmämme yhteenkuuluvaisuuden itsestään selvä edellytys. Jos nyt jossakin olemme 'uskovaisten' joukossa, niin lähetystyöntekijöiden, herätysliikkeitten vastuunkantajien, ahkerien kirkossakävijöiden ja hengellisten kokousten osanottajien joukossa. Mistä uskovia muualta varmemmin löytäisi?

Yhtäältä 'uskoa' tai 'uskovaisuutta' yhdistävänä tekijänä on turha edes mainita. Toisaalta kuitenkin 'usko' sanan kristillisessä mielessä on syvä salaisuus, joka avautuu viime kädessä vain Jumalalle ja parhaimmillaan itse kullekin meistä yksilöinä, mutta ei *täydellä varmuudella* koskaan meitä ympäröivälle ryhmälle. Tässä mielessä kukaan ei voi koskaan täysin varmasti sanoa edes omasta aviopuolisostaan, että tämä on 'uskovainen', ja kun on puhe omasta itsestä, voi loppujen lopuksi olla varma vain Vapahtajastaan, ei omasta sielustaan eikä sydämeästään.

Kristillinen usko on varsinaiselta olemukseltaan silmiltä salattu, mutta ihmisen pelastava, syntisen vanhurskauttava, yhdistävä suhde Jumalaan Kristuksen kautta Pyhässä Hengessä. Jos tämä unohdetaan ja sen sijaan huomio kiinnitetään ainoas-

taan ihmiseen ja 'uskoon' hänen omalla ominaisuutenaan, hänen tahtonsa ratkaisuna tai hänen tunteensa liikkeinä - silloin se yhdistää meitä tietyksi kaikkiiin 'uskovaisiin' kristillisestä tunnustuskunnasta riippumatta, mutta myös *muiden uskontojen uskovaisiin* yli kristikunnan rajojen. Tästä vakuuttuakseen ei tarvitse kovin paljon tutustua esimerkiksi islamilaiseen mystiikkaan.

'Usko' ihmisen psyykkisen kehityskaaren kuvaavana tekijänä tai hänen sielunsa perussuuntautumisenä ei siis voi olla se yhteinen nimittäjä, joka erottaa meidät yksilöinä ja ryhmänä ympäristöstämme kristikunnan sisällä tai sen ulkopuolella, olkoon kilvoituksemme kuinka ankaraa tai ratkaisumme kuinka näkyvä tai kääntymyksemme kuinka radikaali tahansa. Sen varaan emme voi rakentaa omaa identiteettiämme. Jos sitä yritämme, päädyimme väärälle perustukselle rakennettuun varmuuteen tai loputtomiin epäilyksiin pelastuksestamme ja kutsumuksestamme. Ja nurkan takana vaanii aina luonnollinen uskonnollisuus, joka saa "uskovaiset" yli uskontojen rajojen lyömään kättä toisilleen yhteisen kokemusmaailman innoittamina. Niin sokeista tulee sokeain taluttajia.

Mutta mikä meitä sitten yhdistää ellei *usko*? Sanoohan Herran apostoli Johanneskin, että "tämä on se voitto, joka on maailman voittanut, meidän uskomme" (1. Joh. 5:4). Ja onhan apostolin sana samalla Jumalan oma sana meille

Katsokaamme kuitenkin, mitä Johannes pari lausetta aikaisemmin lausuu: "Jokainen, joka uskoo, että Jeesus on Kristus, on Jumalasta syntynyt" (1 Joh. 5:1). Edellisessä luvussa sanotaan: "Tästä te tunnette Jumalan Hengen: jokainen henki, joka tunnustaa Jeesuksen Kristukseksi, lihaan tulleeeksi, on Jumalasta" (1 Joh. 4:2).

Pelastavan uskon syvin salaisuus ei ole meidän sielumme liikkeissä, vaan siinä, että Kolmiyhteinen Jumala on ottanut meidät armonsa hoitoon, nostanut Kristuksessa syliinsä ja kietonut meidät synteinemme Hänen ansionsa vaateen sisälle. Tässä mielessä ymmärretty usko yhdistää meidät Kristukseen ja Kristuksessa toinen toisemme kanssa Pyhässä Hengessä. Tätä uskoa me emme kuitenkaan voi välittömästi nähdä, emme kuulla emmekä kosketella. Sen varaan emme voi rakentaa omaa emmekä ryhmämme identiteettiä. Sen sijaan meitä yhdistää toinen toisiimme ja erottaa ryhmänä ja yksilöinä koko muusta maailmasta uskon *kuuluva tunnustaminen*. Tällä tarkoitan sekä itse tunnustamisen aktia että ennen kaikkea sen sisältöä. Vielä tärkeämpää kuin se, *että* tunnustamme, on se, *mitä* tunnustamme ja *kehen* tunnustaudumme.

Emmehän me tunnustaudu omaan uskoomme emmekä omiin kokemuksiimme, emme edes niihin erityisiin armolahjoihin, joita ehkä olemme saaneet, vaan me tunnustaudumme *Jumalaan* sellaisena, kuin Hän itsensä ilmoittaa, sellaisena kuin Hän näyttäytyy meille *armoteoissaan* kautta koko pelastushistorian ja lopullisella tavalla omassa *Pojassaan Jeesuksessa Kristuksessa*, Hänen elämässään, kuolemassaan, ylösnousemuksessaan ja Taivaaseen astumisessaan.

Tämän meidän tunnustuksemme ja siinä ilmaistun uskon lähtökohtana onkin *Ju-*

malan tunnustus ja *Jumalan usko*. *Jumala tunnustaa*, että Hän *uskoo* meihin, ennen kuin yksikään meistä voi tunnustaa uskovansa Jumalaan. Mutta millä tavoin Jumala tunnustaa “uskovansa” meihin, kadotuksen ansainneihin, langenneisiin luottuihinsa? Sillä tavalla ja silloin, kun Isä lukuisten Vanhan liiton lupausten jälkeen viimein lähettää Poikansa meidän pelastuksemme tähden maailmaan, kärsimään meidän syntiemme rangaistuksen, ja kun Hän nousee Voittajana haudasta meidän syntiemme ja koko maailman syntien täydellisenä Sovittajana. Jumala “tunnustautuu” meihin, kun Hän antaa saarnata Sanansa kaikessa maailmassa ja kun Hän Kasteen veden ja Pyhän Hengen kautta synnyttää meidät uudesti elävään uskoon.

Näihin *Jumalan* tekoihin, *Jumalan* uskollisuuteen ja “tunnustukseen” me *tunnustaudumme* Vähän katekismuksen sanoin - “etten voi omasta järjestäni enkä voimastani uskoa Herraan Jeesukseen Kristukseen enkä päästä hänen luokseen, vaan että Pyhä Henki on kutsunut minut evankeliumin välityksellä, valaissut minua lahjoillaan, pyhittänyt ja säilyttänyt minut oikeassa uskossa. Samalla tavalla hän maailmassa kutsuu, kokoaa, valaisee, pyhittää ja Jeesuksen Kristuksen yhteydessä varjelee koko kristikunnan ainoassa oikeassa uskossa.”

Meidän uskomme on yhteyttä Kristukseen. Sen perusta on Hänessä, Hänen vanhurskaudessaan ja pyhydessään, ansiossaan ja voitossaan - ei meissä. Meidän tunnustuksemme on tunnustautumista Kristukseen sellaisena kuin Hän on ja Hänessä koko Kolmiyhdytyksen Jumalaan. Siitä meidät tunnetaan kristityiksi.

3. Kuka Jumala on?

Vastaukset synnyttävät uusia kysymyksiä: Minkälainen Jumala on? Mitkä ovat Hänen armotekonsa? Mistä opin Hänet tuntemaan, että voisin tunnustautua Häneen?

Kuka tahansa meistä osaa vastata tähän kysymykseen, että “opimme tuntemaan Jumalan hyvät teot ja Hänet itsensä Sanasta, Pyhästä Raamatusta”. Siinä sanomme oikein. Kaikki kristityt sanovat samalla tavalla.

Tähän kohtaan täytyy tosin liittää pari huomautusta. Ne kuuluvat toistensa yhteyteen, ja niillä on tietty liittymäkohtansa siihen pyhän Johanneksen sanaan, johon viittasin: Me tunnustaudumme *lihaksi* tulleeeseen Jumalan Sanaan, vieläpä Jumalaan itseensä Nasaretin Jeesuksessa.

Jumala ei nimittäin tullut tavoittamattomasta tuonpuoleisuudestaan sanoiksi eikä jättänyt kirjaansa leijumaan jonnekin maan ja taivaan välille. Niinpä mekään emme kohtaa Jumalaa yksinäisyydessä, aineettomuudessa, ajan ja paikan tuolla puolen, vaan keskellä ihmiskuntaa ja sen historiaa. Niin kuin Jumala loi meidät, oman kuvansa, mieheksi ja naiseksi ja sellaisina yhteyteen toinen toistemme kanssa, niin Hän myös lankeemuksen jälkeen, alusta asti kutsui itselleen oman perheväen, oman seurakunnan, oman kansan. Tälle seurakunnalle Hän ilmoitti itsensä, tätä kansaa Hän alkoi johdattaa, ja Valitun kansan keskeltä ja Valitusta kansasta Hän antoi ainoan Poikansa syntyä ihmiseksi. Tämän maailman ihmisistä, suvuista, heimoista, kansois-

ta, Hän alkoi myös koota itselleen Uuden liiton ajan seurakuntaa, Kirkkoa, Poikansa pyhää Morsianta ja omaa perhettään alkaen Jerusalemissa aina maan ääriin asti.

Juuri tämän seurakunnan keskellä Pyhä Henki lopulta antoi myös koota papyrukselle, pergamentille, viimein kirjoihin ja kansiin kertomukset omista suurista töistään alusta viimeisiin aikoihin asti. Tässä seurakunnassa Hän itse puhui, saarnasi, kehotti, opetti ja rukoili uskoviensa ihmisten kautta ja antoi myös näiden profetioiden, näkyjen, rukousten ja opetusten saman Hengen inspiraatiosta ja Hänen Sananaan tulla muistiin kirjoitetuiksi meitä varten.

Toisin sanoen, kun me puhumme Sanasta uskomme lähteenä ja kohteena, me puhumme myös ja ennen kaikkea siitä *persoonallisesta* Jumalan Sanasta, joka tuli historian keskellä ja sen täyttymyksenä lihaksi ja josta kirjoitettu ja saarnattu sana todistaa ja johon lihaksi tullut Sana, Jumala itse, liittyy - vaikka Raamattu sellaisenaan, kirjana, onkin osa meidän luotua maailmaamme ja todellisuuttamme. Me emme myöskään voi koskaan puhua Raamatusta ilman Kirkkoa, seurakuntaa, Jumalan perheväkeä. Seurakunta ei tosin ole Raamatun arvovallan lähde eikä synnytä sitä, vaan paremminkin Raamattu synnyttää seurakunnan. Kuitenkin Raamattu on annettu seurakunnalle, ja Herran seurakunta, Kirkko, antaa Raamatun, Jumalan Sanan, maailmalle saarnattuna ja todistettuna, todeksi elettyinä. Tämä on sekä historiallisesti että teologisesti totta. Jolla ei siis ole seurakuntaa äitinä maan päällä, sillä ei ole Jumalaakaan Isänä Taivaassa, kuten jo varhaiset kirkkoisät opettivat.

Juuri Kirkko, Jumalan kansa, Kristuksen hengellinen ruumis, tunnustautuu Häneen sellaisena kuin Hän itsensä Sanassa ilmoittaa. Mutta kuinka tunnustaa jotakin sellaista, jonka lukeminenkin veisi monta päivää yhteen menoon? "Uskon Jumalaan sellaisena kuin Raamattu Hänet ilmoittaa" - niin on oikein ja hyvä sanoa. Mutta millaisena Raamattu Hänet sitten ilmoittaa?

Ei nimittäin vain Piru ole taitava lukemaan Raamattoa omaksi hyväkseen ja korvasyhyhynsä. Siihen kykenee meistä syntisistä kuka tahansa, usein suuren hurskauden varjolla. Alusta asti erilaiset erityisopit ja nurkkalahkot ovat käyneet Kristuksen kirkon kimppuun, kukin omalla tavallaan Raamattoa lukien ja vinoon väännellen. Itse asiassa jo Raamatun kaanonin, sen kokonaisuuden synty juontaa historialliset juurensa suurelta osin tilanteeseen, jossa torjuttiin Markionin, vaarallisen, vanhan, mutta myös yllättävän ajankohtaisen - väärän profetaan - harhat.

Niinpä Kirkko on todistajantehtävässään pukenut uskonsa *tunnustuksiin*. Ne eivät tunnusta mitään muuta kuin mitä Pyhä Sana opettaa, mutta niissä uskon sisältö on lyhyesti ja helposti muistettavassa muodossa ja usein toistettavaksi käytettävissä. Mekin luemme luterilaisissa jumalanpalveluksissamme ääneen joko *Apostolisen* tai *Nikean-Konstantinopolin tunnustuksen* ja liitymme sillä tavoin pyhän ja yhteisen seurakunnan apostoliseen ja raamatulliseen uskoon.

4. Me uskomme Kolmiyhteiseen Jumalaan

Lähestymme varsinaista aihettamme. Yhdistäähän Nikean tunnustus valtavana kon-

sensuksena kristikuntaa, vaikka se nykyisessä muodossaan pitää sisällään myös Kirkon jakaantumisen sen itäiseen osaan eli Bysantin ns. *ortodoksiseen* kirkkoon ja läntiseen eli *roomalaiskatoliseen* kirkkoon noin tuhat vuotta sitten. Oma lukunsa ovat erilaiset *orientaaliset* kirkot, jotka jo ennen vuosituhannen vaihdetta olivat lähteneet tai jotka oli jätetty kulkemaan omia teitään.

Laajassa mielessä kuitenkin nämä kaikki kirkot kuuluvat siihen yhteisöön, joka tunnustautuu kanssamme samaan Jumalaan. Emme pidä kristittyinä niitä, jotka eivät tunnustaudu Pyhään Kolminaisuuteen. Niinpä myös ne modernit kristilliset lahkot, jotka eivät virallisesti käytä Nikean tunnustusta opetuksensa ohjenuorana, sitoutuvat käytännössä siihen, ainakin jossakin muodossa.

Me siis näemme kristittyjä, Kristuksen omia, kaikkialla siellä, missä Pyhän Sanan perusteella tunnustaudutaan Pyhään Kolminaisuuteen, sillä itsestään selvästi Nikean tunnustus pitää sisällään myös *Ristin pahennuksen*, sen, että Nasaretin teloitettu profeetta onkin Jumala itse, ylösnoussut synnin Sovittaja ja kuoleman Voittaja. Se suuri kristikunta, joka tunnustaa Jeesusta Kolmiyhteisen Jumalan lihaksi tulleena Sanana, on kuin opetuslasten hajanainen joukko, joka seisoo Golgatan jyrkkäreunaisella kummulla ja katsoo kohden Sovituksen Ristiä. Eri kirkkokunnat ja lahkot seisovat samalla kalliolla, toinen lähempänä, aivan Ristin juurella, toinen kauempana, melkein jo pelottavan jyrkänteen reunalla, toiset lähellä toisiaan, toiset ylhäisessä yksinäisyydessä - mutta kaikki katsovat samaa Kristusta.

Enhä joku katsojista näkee ristissä ylhäällä yhden poikkipuun enemmän kuin toiset, joku taas alhaalla vinon jalkatuen. Mutta Risti on silti sama. Sama on myös sen Herra, vaikka Hänen kärsivän ruumiinsa näkeminen ristillä on toisille kristityille vaikeampaa kuin toisille heistä. Mutta siellä Hän kuitenkin on.

5. Ykseys, yhteys, yhteistyö?

a) Raamatullisuus yhdistävänä tekijänä

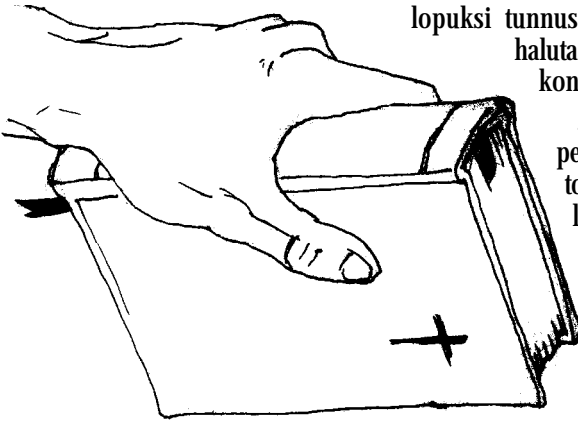
Kuinka siis on: Onko luterilaisuus vain yhden opetuslapsen erikoinen puku tai epäolennainen kulttuurinen erikoisuus Golgatalalla seisovien joukossa? Jos yleinen eli katolinen Kirkko ilmenee eri tavoin eri puolilla kristikuntaa, mutta on kuitenkin kaikkialla sama, onko meillä syytä torjua yhteyttä tai yhteistyötä sen enempää oikean syrjän kulkijoiden, Rooman ja Bysantin, kuin vasemman kaistankaan ystävien, erilaisten reformoitujen kirkkojen tai peräti "hurmahekisten" laikkojen kanssa?

Tämä yhteys vaatii kuitenkin perustansa ja perustelun. Kristillisen yhteyden tai ainakaan ykseyden perustaksi eivät riitä yhteiset uskonkokemukset, mutta ei myöskään rakkaus kauneuteen eikä korkeaan liturgiaan. Ykseyttä ei luo jonkinlainen "kirkollisuus", mutta ei myöskään epämääräinen "herätyshenkisyys", "evangelikaalisuus" tai "karismaattisuuskaan". Tiedämmehän, että jopa muslimit "uskovat Jeesukseen", vaikka tietysti omalla tavallaan, ja sekä kauneutta, sosiologista "kansankirkollisuutta" että laajenemishaluista uskonintoa löytyy islamista yllin kyllin.

Mutta entä “raamatullisuus” ja tietyt perustavat opinkappaleet? Olisiko siinä eku-meenisessa mallissa ainesta yhteyden tai peräti ykseyden perustaksi? Kyllä niistä yhteyden perustaksi on. Hyvänä apuna sen etsinnässä ovat myös yhtäläiset kokemukset, kunhan niitä ei irroteta siitä, mikä on kokemusten sisältö. Raamatullisuus on todellakin kaiken kristillisen yhteyden ja myös yhteistoiminnan edellytys.

b) Mitä on ‘raamatullisuus’?

Ongelmaksi vain muodostuu ja on muodostunut moneen kertaan kristikunnan historiassa, että ‘raamatullisuus’ on ymmärretty kovin monella eri tavalla, ja kaunista periaatetta on usein mielivaltaisesti väännetty milloin mihinkin vinoon. Vakavasti otettavasta kristikunnasta ei varmaankaan löydy yhtään kirkkoa tai lahkoa, joka ei sanoisi periaatteessa tunnustautuvansa Raamattuun ja pitävänsä sitä auktoriteettinaan uskon ja opin asioissa. Mutta - tähän tunnustukseen sanotaan moneen kertaan ja monella tavoin: *mutta*. Eikä ole samantekevää, millä tavoin muodollinen tunnustautuminen Raamattuun sisällöllisesti täytetään. Ei ole hiusten halkomista, kun kysytään, mitä Raamatusta eri kirkoissa ja lahkoissa loppujen lopuksi tunnustetaan ja otetaan todesta ja halutaan myös soveltaa opissa ja kirkon elämässä.

Jos Raamattu kirjanakin olisi pelkästään jumalallinen, luomaton todellisuus, niin kuin muslimit saattavat ymmärtää Koraninsa tai ainakin sen arkkiversioon, koko kysymys olisi tietysti mahdoton. Mutta jos, kuten usein ajatellaan, Jumala tosin pysyy omassa korkeassa pyhydessään,

mutta Raamattu on vain ihmisten vajavaisten uskonnollisten kokemusten kokoelma, sen erilaiset ja vastakkaisetkaan tulkinnat eivät horjuta ihmisen aivan toisella tasolla liikkuvaa, henkistä, välitöntä ja yksilöllistä suhdetta omaan Luojaansa. Tällä asenteellaan kristikunnan vasemmisto, “hurmahenget”, lyövät tietämättään kättä ns. liberaalin teologian ja modernin eurooppalaisen yleisuskonnollisuuden kanssa.

c) Raamattu ja Ristin pahennus

Tosi asiassa kuitenkin Jumalan ulkonaisesti inhimillinen ja monenkirjava Sana on osa juuri sitä Ristin pahennusta, jossa Jumala ei ole luonnollisen ihmisen langenneen hengen tavoitettavissa, mutta ei myöskään jää saavuttamattomaan tuonpuoleisuuteensa, vaan astuu siitä alas, keskelle historiaa ja ihmisten elämää ja tulee vieläpä itse todelliseksi, oikeaksi ihmiseksi meidän elämämme ehtojen keskelle. Raamattu on ulkonaisesti inhimillinen kertomus, mutta se on myös ainoa mahdollinen, luotet-

tava kertomus lihaksi tulleesta Jumalan Sanasta, Jumalan armoitöistä ja ennen kaikkea Kristuksesta, niiden täyttymyksestä. Juuri sellaisena se on itse Jumalan sana.

Kertomuksessa Jumalasta ja Hänen teoistaan kertomuksen kohteesta tulee itse Kertoja. Inhimillinen Sana on Jumalan itsensä puhetta meille, ja inhimilliset todistukset Jumalasta ovat Hänen ainoa oma ilmoituksensa Hänestä itsestään sellaisena kuin Hän on ja sellaisena, kuin Hän tahtoo ja voi meidät pelastaa. Inhimillisen sanan kudoksessa meitä lähestyy luomaton, iankaikkinen Sana, joka meidän tähtemme “astui alas taivaista, tuli lihaksi Pyhästä Hengestä ja Neitsyt Mariasta ja syntyi ihmiseksi, meidän edestämme ristiinnaulittiin Pontius Pilatuksen aikana, kärsi kuoleman ja haudattiin, nousi kolmantena päivänä kuolleista, niin kuin on kirjoitettu, astui ylös taivasiin, istuu Isän oikealla puolella ja on kirkkaudessa tuleva takaisin tuomitsemaan eläviä ja kuolleita ja jonka valtakunnalla ei ole loppua”.

Raamatun Sanasta luopuminen on sen tähden armollisesta Jumalasta luopumista - Jumalan pyhyden kasvojahan me emme voi paeta. Jättää Raamatun Sanasta jotakin pois on jättää jotakin pois meidän pelastuksemme perustasta. Lisätä siihen jotakin on epäluottamuslause sitä kohtaan, mitä Kristus on ja mitä Hän on puolestamme tehnyt.

Tätä raamattuperiaatetta ei silti pidä ymmärtää väärin: Raamatun sanassa pysyminen ei tarkoita samaa kuin ns. fundamentalistinen Raamatun tulkinta. Se uskoo olevansa Raamatulle uskollinen, mutta lukee kuitenkin Sanaa itse valitsemiensa “silvälasiin” läpi ja suuttuu Ristin pahennukseen. Se sanelee itse Sanalle ne omaan kulttuuriin ja historiallisesti määräytyneeseen todellisuuden ymmärtämiseen sidotut normit, jotka vasta tekevät Raamatusta sen omissa silmissä uskottavan. Jos kuitenkin Jumala itse tuli kuolevaiseksi ihmiseksi keskellemme ja jos Hän on ilmoittanut Sanansa keskellä meidän elämämme ja ymmärryksemme ehtoja historian monen eri vaiheen kautta, meidän on hyväksyttävä se eikä yritettävä väkisin ahtaa Raamattua oman vaatimattoman ymmärryksemme tai kulloisenkin maailmankuvamme muottiin.

Ei pidä myöskään kieltää Raamatun selittämistä eikä teologista tutkimusta. Ne ovat juuri sen johdonmukaista seurausta, että Jumala asettuu alttiiksi, Ristin kantajaksi, ja antaa Sanansa vajavaisen seurakunnan hoitoon ja eteenpäin vietäväksi.

Jos kuitenkin oletamme, että ulkonaisen Sanan ja Jumalan välillä on ylittämätön kuilu, jos periaatteessa asetamme Raamatun auktoriteetin ja luotettavuuden kyseenalaiseksi, jos asetamme sen rinnalle muita opin lähteitä tai karsimme siitä pois kaiken, mikä ei eri syistä mahdu oman järkemme ahtaisiin rajoihin, silloin teemme pahimmillaan pilkkaa Herramme kärsimyksestä ja parhaimmillaankin katkomme puolia niistä “pelastuksen tikapuista”, joita Hän kerran laskeutui ja tahtoo yhä laskeutua ihmisenä meidän luoksemme. Sillä tavoin kiellämme Jumalan suuruuden Hänen heikkoudessaan ja teemme vastoin Hänen käskyään Hänestä itsellemme väärän kuvan. Me itse silloin suljemme Häneltä tien luoksemme siitä Taivaan kirkkaudesta, jonne pakotamme Hänet jäämään, äärettömän kauas meistä ja meidän hädästämme. Emme uskalla heittäytyä Hänen varaansa, vaan joudumme pakostakin turvautumaan itseem-

me pelastuksen asiassa, jos nimittäin Ristin Herra ei meille kelpaa sellaisena ja niillä ehdoin, kuin me Sanasta luemme.

d) Luterilaisuuden ydin

Kuitenkin vain Jumala voi meidät pelastaa, yksin armosta, yksin Kristuksen tähden, yksin uskon kautta. Niinhän me *luterilaisina* tunnustamme. Ja silloin tarkoitamme sitä Kristusta, jonka Raamattu meille ilmoittaa ja niitä pelastuksen ehtoja, jotka Hän Sanassa ilmoittaa. Ei meistä ole nousemaan pyhän Jumalan luokse taivaaseen, ei meissä itessämme ole mitään henkistä "linkkiä", jonka kautta keskustella armollisen Jumalan kanssa. Ei meillä ole myöskään tarjota yhtään tarpeeksi hyvää tekoa syntiemme sovituksiksi. Sen tähden me suljemme pois kaikki tekojen tiet Jumalan luo ja otamme täysin avuttomina vastaan Hänet, kun Hän lähestyy meitä Sanassa, Kasteen ja Ehtoollisen sakramentissa, synninpäästössä ja seurakunnan rakkaudessa. Pitäydymme Häneen sellaisena, kuin Hän on. Pitäydymme Sanassa, pitäydymme Sanan mukaisissa sakramenteissa. Pitäydymme uskonvanhurskaudessa.

Näin luterilaisuus ymmärtää itsensä. Se määrittelee yhteisönä itsensä Sanasta ja sakramenteista ja uskon julkisesta tunnustamisesta käsin. Sellaisena luterilaisuus katsoo olevansa sen seurakunnan jatkumo, joka jo Vanhan liiton aikana katsoi Jumalan suuriin lupauksiin ja jonka Herra itse kutsui kokoon lihansa päivinä ja Ylösnousemuksen jälkeen apostolien palvelustyön kautta ja jonka Hän lähetti kaikkeen maailmaan hyvä Sanoma mukanaan.

Sisäiseltä, näkymättömältä olemukseltaan seurakunta on niiden ihmisten yhteys läsnäolevaan Herraan ja Hänessä toinen toisiinsa, jotka ovat uskossa vanhurskaita. He ovat Kristuksen Morsian ja hengellinen ruumis. Ulkonaisesti "yksi, pyhä, yhteinen ja apostolinen seurakunta" tulee siellä havaittavaksi, missä kastetut kokoontuvat kuulemaan läsnäolevan Herran puhdasta Sanaa, evankeliumin terveellistä oppia, ja ottamaan Ehtoollisessa vastaan Hänen todellisen uhriruumiinsa ja verensä. Se ilmenee siinä rakenteessa, jonka Herra itse on seurakunnalleen säättänyt, siinä palveluksen virassa, jota Herra käyttää seurakuntansa läsnäolevana Päänä ja Ylkänä Sanansa saarnaamiseen ja sakramenttien toimittamiseen, seurakuntansa kaitsemiseen ja johtamiseen. Se tulee kuuluviin siinä oikean apostolisen uskon tunnustuksessa, rukouksessa, kiitoksessa ja ylistyksessä, jolla seurakunta vastaa Herran armolliseen läsnäoloon. Se on kouriin tuntuvaa siinä sanojen ja tekojen todistuksessa, jota varten me kaikki kristittyinä olemme liikkeellä, kukin omalla paikallamme ja tehtävässämme.

Tässä on meidän luterilainen identiteettimme monitunnustuksellisessa ympäristössämme - Sanan puhdas saarna ja Sanan mukaiset sakramentit Herran käskyn mukaan saarnattuina ja jaettuina. Tähän tähtää luterilainen tunnustuksemme, johon olemme sitoutuneet. Sosiologinen jäsenyytemme Suomen evankelis-luterilaisessa kansankirkossa ei ole ensisijainen yhdistävä side keskenämme, vaan juuri tämä tunnustus, sitoutuminen Herraan sellaisena kuin Hän on, Hänen Sanaansa lakina ja evankeliumina, Hänen asettamiinsa sakramentteihin todellisina, vaikuttavina, armonväli-

neinä ja jopa Hänen ruumiinsa ja verensä kätköpaikkoina.

Kaikkien näiden Kirkon tunnusmerkkien leikkauspisteessä on oppimme ja identiteettimme kallis kruunu: *uskonvanhurskaus*. Uskonvanhurskauden yhteyttä armonvälineisiin, lakiin ja evankeliumiin, oikeaan oppiin, sakramenttien, jopa Jumalan asettamaan saarnavirkaan ei pidä koskaan unohtaa. Ne kuuluvat erottamattomasti yhteen etsiessämme paikkaamme luterilaisina monitunnustuksellisessa ympäristössämme.

e) Raamatullisuuden ja uskonvanhurskauden yhteys

Olemmepa tekemisissä kristikunnan oikeiston eli Rooman ja Bysantin kirkon tai sen vasemmiston eli erilaisten spiritualististen ja karismaattisten lahkojen, mutta myös reformoidun kristikunnan kanssa, usein väärään kristologiaan palautuvat erheet opissa Sanasta ja armonvälineistä heijastuvat myös vanhurskauttamisopissa. Jos ortodoksit saattavat painottaa, että Jumalan ja ihmisen välistä suhdetta kuvaa parhaiten sana *synergia* eli yhteistyö, on helppo löytää myös kristikunnan vasemmalta laidalta niitä, jotka intämällä intävät, että ihmisellä on vapaa valta itse ratkaista pelastuksen asiassa omaksi hyväkseen tai että hänen on sovittava itse syntinsä niin pitkälle kuin mahdollista, ennen kuin voi toivoa Jumalan anteeksiantamusta. Jopa perisyntioppi kielletään.

Näiden erheiden kanssa rinnan kulkee epäluottamus Raamatun ulkonaiseen Sanaan. Vaikka myös me luterilaiset kovasti arvostamme koko Kirkon oppiperinnettä ja luemme mielellämme kirkkoisien opetuksia, kuvaavaa on, mitä muuan kreikkalainen nuori ortodoksiteologi kerran sanoi: “Te luterilaiset seisotte yhdellä jalalla, mutta me ortodoksit tukevasti kahden jalan, nimittäin *Raamatun ja isien* varassa.” Kristikunnan vasemmalta laidalta löytyy puolestaan ikivanha hurmahenkinen sivujuonne, jossa ulkonaisella sanalla ei ole paljonkaan merkitystä eikä sitä ehkä sellaisenaan edes pidetä Jumalan Sanana. Sisäinen Sana, erilaiset ilmestykset ja oletettu “Jumalan välitön puhe” saavat suuremman painoarvon kuin Raamattu.

Sama ongelma tulee meitä kuitenkin vastaan myös lähempänä. Onhan meidät luterilaisina rokotettu erilaisia hurmahenkisiä lahkoja vastaan, ja herätyskristillisissä piireissä vallitsee sitten Evankelisen allianssin perustamisen oikein ohjelmaksi kirjattu kammo Roomaa kohtaan. Kirkollisen kalvinismin ja jopa amerikkalaisen baptilismin kanssa keskustellessamme olemme sen sijaan usein kriitikittömän sinisilmäisiä. Yhdistäähän meitä toisiimme Raamatun Sanaan pitäytyminen ja hurmahenkisyyden torjuminen.

Oikein on myös sanottu, että yhteyttä Roomaan ja Bysanttiin päin rasittaa, että idän ortodokseilla ja Rooman katolilaisilla on Raamatun lisäksi käytössä myös muita auktoriteetteja, joilla perustellaan monta epäraamatullista oppia. Sitä ei kuitenkaan herätyskristillisissä piireissä ole aina huomattu, että samaan lopputulokseen päädytään myös siellä, missä tosin muodollisesti pitäydytään Raamattuun, mutta lopulliseksi opilliseksi kriteeriksi otetaan kuitenkin se, mikä sopii luonnollisen ihmisen järkeen. Siinä, missä kristikunnan oikeistossa Raamattuun lisätään jotakin, sen va-

semmistössä ja myös reformoidussa kristikunnassa Raamatusta *karsitaan* periaatteellisia syistä sellaisia asioita, jotka avaisivat meille tietä Kristuksen armollisen läsnäolon luo.

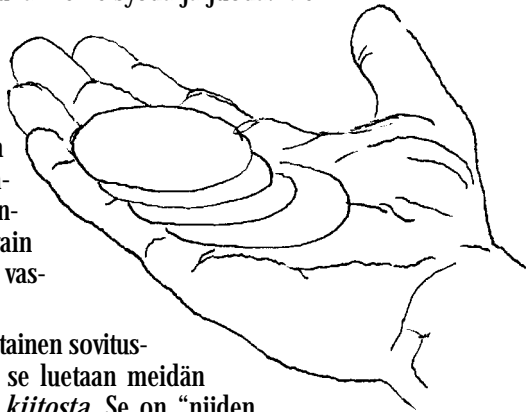
f) Herran pyhä Ehtoollinen, Raamatun auktoriteetti ja uskonvanhurskaus

Kuvaava esimerkki Raamatun auktoriteetin ja uskonvanhurskauden yhteydestä ovat erilaiset käsitykset *Herran pyhästä Ehtoollisesta*. Onhan ehtoollisyhteys kirkollisen yhteyden kaikkein syvin muoto ja samalla sen herkin alue. Ehtoollisesta puhuttaessa liikutaan tuskallisen lähellä kysymystä Kristuksen persoonasta, Hänen kahden luontonsa yhteydestä, seurakunnan olemuksesta ja uskon ja tekojen suhteesta.

Jätän tarkoituksella tässä yhteydessä käsittelemättä kaikki ne kristikunnan vasemiston suuntaukset, jotka eivät oikeastaan lainkaan vietä ehtoollista, vaan vain "leivänmurtoa", yhteysateriaa uskonystävien kesken, ehkä korkeintaan samalla Herran maanpäällistä elämää ja kärsimystä muistellen. Puhun vain *Roomasta* ja siinä sivussa hiukan *Bysantista*, meistä *luterilaisista* ja *kalvinilaisen* uskonpuhdistuksen perillisistä.

Roomaan ja myös Bysanttiin meitä luterilaisia yhdistää tässä asiassa raamatullinen usko *reaalipreesenssiin*, siihen, että Kristus on todella, ruumiillisesti läsnä siunatussa leivässä ja viinissä. Tietysti me arvostelemme sitä, että keskiajalla alettiin spekuloida filosofian avulla siitä, millä tavoin tämä ihme on mahdollinen ja mitä leivässä ja viinissä "tieteellisesti tarkastellen" tapahtuu. Niin syntyi transsubstantiaatio-oppi. Itse asiaa, reaaliipreesenssiä se ei kuitenkaan tuhonnut. Myös me luterilaiset osoitamme Alttarin sakramentin siunattua leipää ja sanomme siitä: "Tämä on meidän Herramme tosi ruumis, meidän edestämme annettu."

Tästä uskosta reaaliipreesenssiin on syytä pitää kynsin ja hampain kiinni. Se nimittäin sekä julistaa väkevästi *uskonvanhurskautta* että armonvälineenä myös *tekee* sen mahdolliseksi. Ensinnäkin Kristus uhraa Ristillä itsensä meidän puolestamme, ja sitten Hän itse antaa itsensä uhrattuna meille syödä ja juoda. Me tulemme ruumiinemme ja sieluihimme Hänestä ja Hänen valmistamastaan pelastuksesta, syntien anteeksiantamuksesta, elämästä ja autuudesta osallisiksi. Hän antaa meille kaiken valmiina, kun tulemme alttarille kokonaan tyhjinä ja syntisinä ja saamme lasten tavoin vain ottaa Hänen määrättömän lahjansa vastaan.

Ehtoollisella Kristuksen ainutkertainen sovitusuhri tulee meidän osaksemme, ja se luetaan meidän hyväksemme. Me uhraamme vain *kiitosta*. Se on "niiden huulten hedelmää, jotka hänen nimeänsä ylistävät", niin kuin

myös parhaimmillaan uhrautuva rakkaus lähimmäiseen, joka vastaanottavasta uskosta ikään kuin pulppuaa omalla painollaan esiin.

Rooman kirkon opetuksessa ja käytännössä Ehtoollinen ymmärretään sen sijaan osittain Kirkon omaksi työksi Jumalaa kohtaan. Puhutaan “messu-uhrista”, jossa ainakin jollakin tavalla ajatellaan uhrattavan uudelleen sitä, minkä Herra jo kerran antoi uhriksi Ristin puulla. Yhtäältä puhutaan oikein Ristin uhrin representaatiosta eli nykyistymisestä ehtoollisessa, mutta toisaalta myös Kirkon tai peräti sen uhripapin toimittamasta verettömästä uhrista. Oppi reaalipreesenssistä on ainakin likimain kohdallaan, mutta sen ihanin ydin, uskonvanhurskaus, hämärtyy tai kääntyy peräti vastakohdakseen opilla messu-uhrista.

Kalvinilaisessa perinteessä saattaa toteutua sama ilmiö, mutta toisin etumerkein varustettuna.

Toisin kuin hurmahenkiset lahkot, se tosin opettaa Kristuksen läsnäoloa Ehtoollisessa. Kysymys ei silti ole Herran uhratun ruumiin ja veren todellisesta läsnäolosta leivässä ja viinissä, vaan Kristuksen persoonallisesta, henkisestä tai vain Hänen vaikutuksenaan ymmärrettävästä läsnäolosta pyhän toimituksen yhteydessä. Itse ehtoollisateria, leipä ja viini, ovat sille vain tämän personaalipreesenssin symboli, vertauskuva.

Eroa kalvinistisen ja luterilaisen, raamatullisen ehtoolliskäsityksen välillä saattaa joskus olla vaikea huomata. Sen paljastaa kuitenkin yksinkertainen kysymys: Nauttivatko kaikki ehtoollisvieraat Herran ruumiin ja veren, vai ainoastaan uskovat?

Kalvinilaisen teologian vastaus on selvä: Sen mukaan uskovainen ehtoollisvieras nauttii tosin jollakin persoonallis-henkisellä tavalla Kristuksen ruumiin ja veren, mutta epäuskoinen syö vain pelkkää leipää ja juo pelkkää viiniä. Itse asiassa kalvinilainen tunnustus saattaa painokkaasti sanoa, että “uskova tuo Kristuksen mukanaan ehtoolliselle”. Tämän käsityksen mukaan Ehtoolliselle ei siis mennäkään täydellistä syntien anteeksiantamusta ja osallisuutta Kristuksesta eli uskoa hakemaan, kun Hän sitä tarjoaa ruumiissaan ja veressään, vaan sinne mennään jo olemassaolevaa uskoa ja henkisuontoista Kristus-yhteyttä todistamaan.

Tietysti kalvinilaisenkin perinteen mukaan on suuri synty vain muodon vuoksi nauttia ehtoollisen symbolinen ateria ilman uskoa siihen, mitä se vertauskuvallisesti tarkoittaa. Silti ainakaan tunnustukselliset reformoidut veljemme ja sisaremme eivät meidän luterilaisten kanssa voi yhtyä siihen raamatulliseen totuuteen, että Ehtoollisen äärimmäinen vakavuus johtuu juuri siitä, että siinä *kaikki* syövät ja juovat Kristuksen alennuksen tilan hedelmän, Hänen uhriruumiinsa ja verensä, toiset pelastukseen, toiset tuomiokseen. Ehtoollinen ei saa eikä voi saada sitä ratkaisevaa merkitystä armollista Jumalaa etsivän ihmisen elämässä, kuin sillä luterilaisen käsityksen mukaan on.

Ehtoollisyhteys on nimittäin sen tähden kirkollisen ykseyden ydin, että siinä sekä *ilmenee* että *toteutuu* Kirkon olemuksen syvin salaisuus: Ehtoollisella olemme yh-

teydessä toinen toisiimme, mutta ennen kaikkea Herraamme, ruumiinemme ja sieluinemme. Yhteys Herraan kulkee asiallisesti ennen meidän yhteyttämme toinen toiseemme, sillä juuri Herrassa meistä, ulkonaisesti lähellä toisiamme alttarin ääreen polvistuvista, tulee myös sisäisesti yksi hengellinen ruumis. Tätä yhteyttä me emme luo ulkonaisin järjestelyin, mutta emme myöskään omalla uskollamme, vaan meidät *liitetään* siihen uskon kautta. Tämä yhteys, seurakunta, on olemassa ennen meitä ja meidän uskoamme. Sen ydin on Herrassa, totisessa viinipuussa, johon meidät kuivina, hedelmättöminä oksina ympätään ja joissa Henki alkaa luoda uutta elämää.

Monitunnustuksellisessa ympäristössämme sekä lähetysmailla että kasvavassa määrin myös kotimaassa meidän polttavan kysymyksemme tulisi olla, mistä löydämme tämän elämää antavan ja sitä ylläpitävän yhteyden Herraamme ja toinen toisiimme. Etsimme siis ensinnäkin ja ensisijaisesti sitä seurakuntaa, jossa itse tulemme ravi-tuiksi puhtaalla Sanalla ja oikeilla sakramenteilla. Toiseksi kysymme, kenen kanssa ja millä tavoin voisimme toimia yhteistyössä monitunnustuksellisessa ympäristössämme.

Yhteistyö kaikkien Kristukseen tunnustautuvien kristittyjen ja kirkkokuntien ja niiden seurakuntien kanssa on monesti ongelmatonta. Kaikkia meitä yhdistää paljon useampi asia kuin erottaa, varsinkin jos elämme pienenä vähemmistönä islamin tai muun valtauskonnon keskellä. On suoranainen velvollisuutemme pitää yhtä, huutaa yhdessä avuksi samaa Herraa ja auttaa toinen toistamme myös siinä tehtävässä, joka meillä on Hänen todistajinaan maailmassa.

Tässäkään rakkauden velvollisuudessa emme kuitenkaan saa innoissamme mennä myymään mitään sellaista, mikä ei ole myytävissä. Emme saa olla mukana emmekä suostua semmoiseen, missä kristillisen rakkauden nimissä tingitään Herran armollisista asetuksista meidän pelastukseksimme. Muistakaamme, että Hän tietää paremmin kuin me, mitä Hän tahtoo, eikä palvelijalla ole oikeutta alkaa mestaroida Herransa säädöksiä silloinkaan, jos kanssapalvelija on jossakin erehtynyt. Hän seisoo itse oman Herransa edessä ja vastaa ratkaisuihinsa, mutta myös me seisomme samalla paikalla samaa vastuuta kantaen. Emme voi vedota toisten tekemiin virheisiin omien syntiemme puolustukseksi.

Kun seisomme kristikuntana yhdessä Golgatan mäellä, ottakaamme rauhassa toinen toistamme kädestä kiinni, mutta jos yhteys vaatii meiltä yhtä tai kenties kahta, kolmea, neljääkin askelta taaksepäin selkä edellä kohti kadotuksen kuilua, on parempi pitää kädet taskussa ja pysyä paikallaan kuin lopulta yhdessä, rakkaana piirinä käsi kädessä pudota kaikkien taka-askelten jälkeen viimein Helvetin syvyyteen. Koettakaamme mieluummin vetää toisiakin lähemmäs Ristiä! Tai toista kuvaa käyttäkseni: On parempi kulkea rinta rinnan kauankin yhdessä oikeaan suuntaan, toinen toistansa tukien, toinen toisensa erheitä kestäen ja vaikka välillä kunnolla riidellen, kuin yhteyden innossa ja väärässä rakkaudessa kieltää opilliset erot ja jäädä paikalleen juhlimaan uutta ykseyttä - samalla vaarantaen perillepääsyn.

”Mikä on luterilainen tie ajassamme? Martti Vaahtoranta auraa tätä tietä innostavasti ja rakentavasti.” **teol.tri Reijo Arkkila**

”Kirjoitus avaa kristittyjen rehelliselle yhteydelle näköaloja, joita harvoin pääsee katselemaan. Vaahtoranta pitää suurella rakkaudella kiinni kaikkien kristittyjen yhteyden tärkeydestä samalla osoittaen, miten voi ja tulee seistä omalla pohjallaan anteeksipyytelemättä. Hänen perustelunsa ovat oivallisia ja ilahduttavia. Vaahtoranta ei anna psykologisia neuvoja, vaan käsittelee asiaa syvällisen teologisesti ja hengellisellä kielellä, jota jokainen voi ymmärtää.” **pastori, lähetystyöntekijä Risto Soramies**

Artikkelin kirjoittaja **teol.tri Martti Vaahtoranta** toimii lähetystyöntekijänä Saksassa.

Tämä vihko jatkaa Suomen Luther-säätiön **Aamutähti-sarjaa**, joka keskittyy uskonelämän peruskysymyksiin. Sarjan toimittajina ovat rovasti, teol.lis. **Simo Kiviranta** ja pastori **Juhana Pohjola**.

Suomen Luther-säätiö
Aamutähti
Nro 6.

ISBN 951-98519-5-X